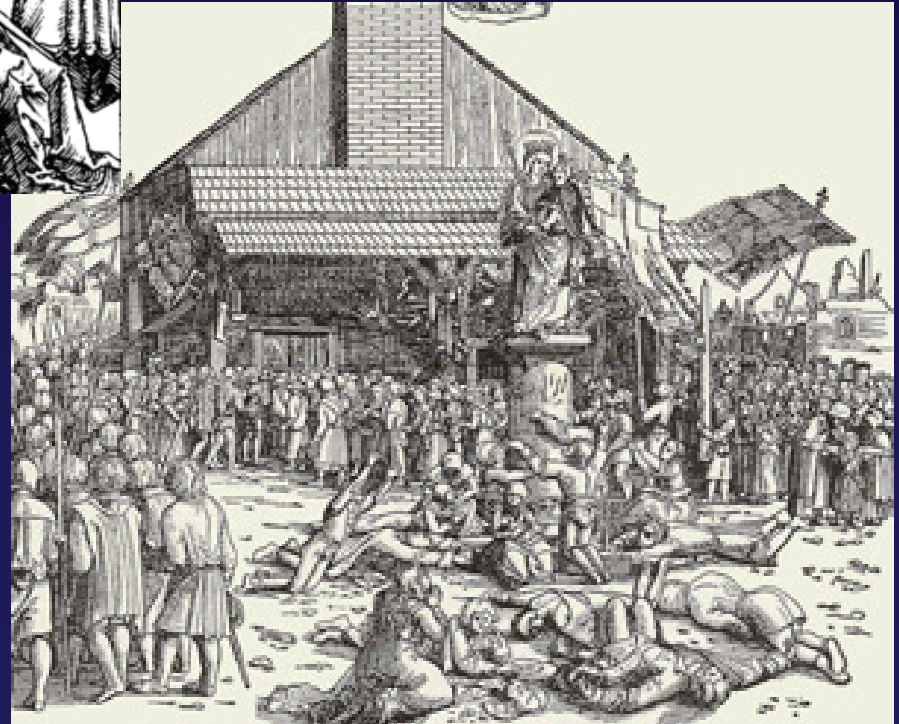

Víra a zbožnost

Základní náboženský vývoj v Českých zemích v raném novověku

České země na počátku novověku – rarita z náboženského hlediska.

Upálení Jana Husa – Jenský kodex

Následky Husitské revoluce z 15. století
vznik utrakvistického (kališnického)
náboženství – uznané i papežem –
Bazilejská kompaktáta 1436.

České poselstvo na Bazilejském koncilu.

Utrakvismus – první evropská reformovaná církev – nevyžadoval celibát kněží, umožňoval přijímání podobením, čeština jako bohoslužebný jazyk, malé děti se mohou účastnit mše.

Katolické církvi byla během husitské revoluce odejmuta politická moc – v Čechách více než 200 let netvořila stav na zemském sněmu.

Na Moravě situace jiná – Olomoucké biskupství nebylo zrušeno.

Zasedání zemského sněmu v Čáslavi roku 1421.

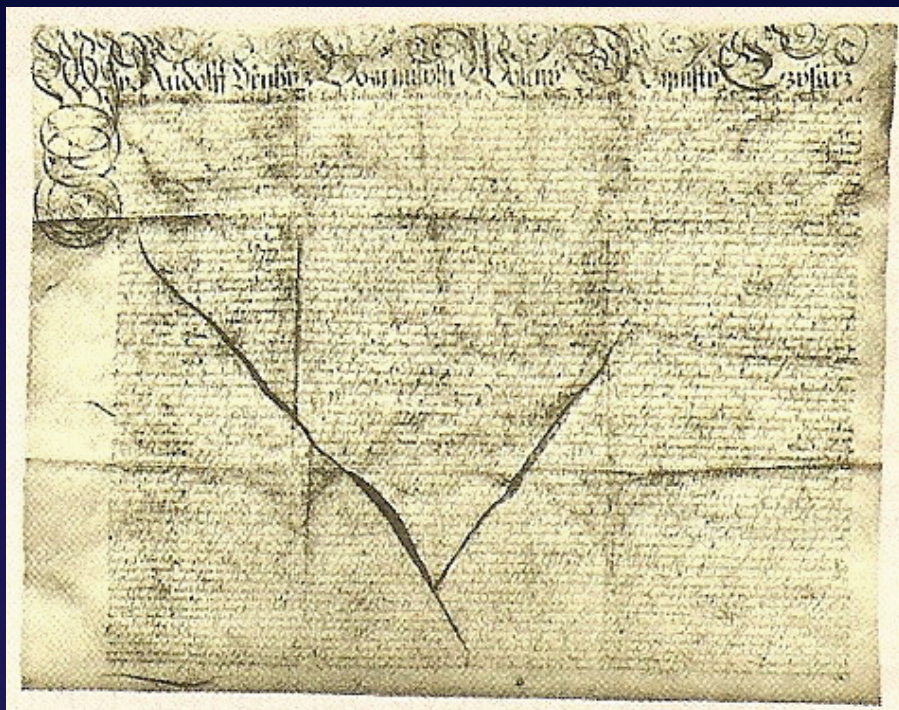
Po četných třenicích byla od konce 15. století nastolena náboženská rovnováha, kdy v českých zemích žili vedle sebe v míru katolíci i utrakvisté.

Proměna této rovnováhy – vypuknutí reformace v německých oblastech ve 20. letech 16. století. Vliv luteránství – rozštěpení českých utrakvistů na staroutrakvisty (původní kališnické ideály, blízkost katolické církvi) a novoutrakvisty (větší příklon k reformovanému učení Martina Luthera). Posílení vlivu Jednoty bratrské. Ve druhé polovině 16. postupný rozmach reformačních církví a různých sekt – u nás např. novokřtění.

Kolem roku 1600 pouze 10-15% obyvatel Čech byli katolíci.

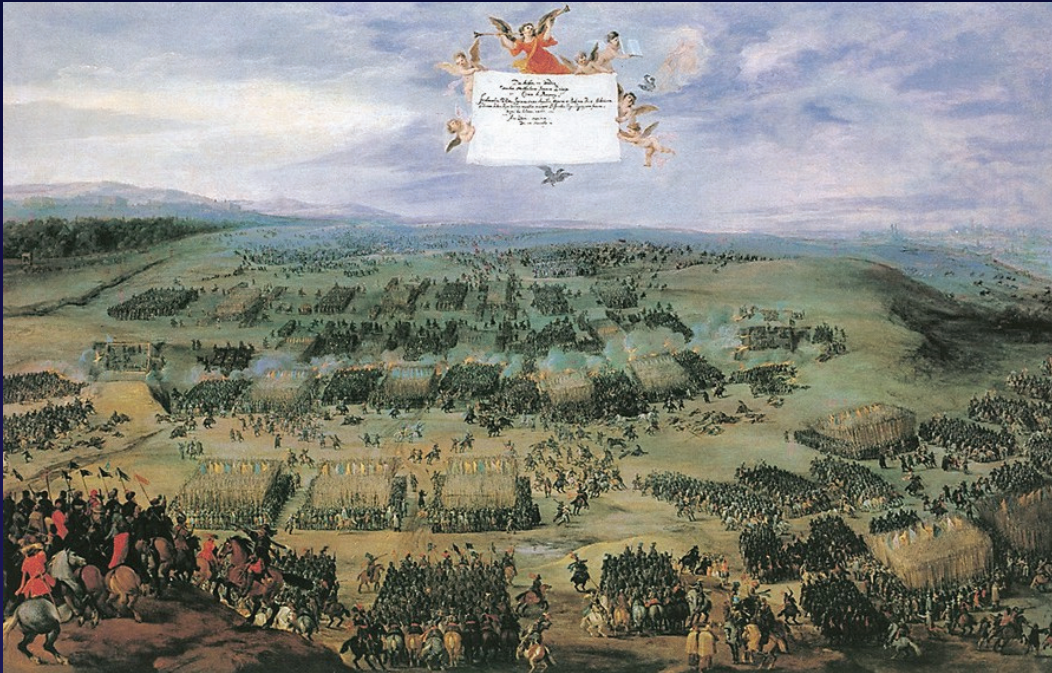

V roce 1609 přijat tzv. Rudolfův majestát, který umožňoval volbu náboženství nejen vrchnostem, ale i jejich poddaným. Tento liberální náboženský zákon v praxi fungoval pouze do bitvy na Bílé hoře 1620.

Originál tzv. Rudolfova majestátu vystavený v rámci 400 letého výročí jeho podpisu v roce 2009. Po porážce stavovského povstání v roce 1620 jej zrušil císař Ferdinand II. Nechal jej rozstříhnout a spálit jeho pečeť.

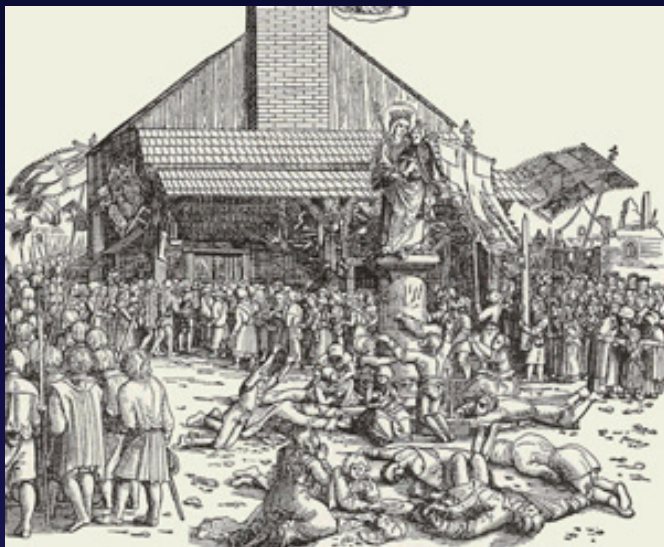
Po roce 1620 plošná rekatolizace – nejdříve vypovězení nekatoličtí kněží a sekty, univerzita v Praze odebrána utrakvistům. Rekatolizace královských měst a později i šlechty – dostali na výběr – konvertovat nebo opustit zemi.

Nové náboženské pořádky zakotveny zákonně Obnovené zřízení zemské (1627, 1628).

Po jedné generaci byla většina obyvatel českých zemí katolíci.

V letech 1650-1750 obrovský rozmach katolické zbožnosti ve všech formách (náboženská bratrstva, poutě, náboženské řády, mariánský kult atd.)

Církevní správa v Českých zemích

Nejdůležitějším zdrojem náboženských poznatků pro prosté obyvatelstvo byli duchovní správci jednotlivých farností. Pro vyznání prostého obyvatelstva důležitější náboženství jejich faráře, než náboženství a teologické poučky vrchnosti.

Farní organizace byla už od středověku nejdůležitějším nástrojem christianizace.

Před rokem 1420 se v českých zemích (pražská, litomyšlská a olomoucká diecéze) nacházelo přibližně 2800 farností. Na každou z nich připadalo asi čtyři až pět vsí a kolem 850 farníků – tento poměr umožňoval dobrý kontakt mezi duchovním a věřícími.

Po roce 1420 se farní organizace rozpadla – situace byla komplikovaná a v 16. století přibyl silící vliv luteránství a novoutrakvismu.

V roce 1585 existovalo v Čechách pouze přibližně 1360 obsazených far a z toho více než 70% bylo v rukou novoutrakvistů. Redukce znamenala zvětšení teritoriálního rozsahu farností a tak ztížení podmínek pro pastorační činnosti duchovních. Nemalá část takto obsazených far byla navíc v držení osob bez patřičného vzdělání a mnohdy i svěcení a mravní způsobilosti.

Po roce 1620 se rozpadla síť utrakvistických far a situace se dále zhoršila. V roce 1641 bylo uváděno pouze kolem 1000 farních kostelů a polovina jich nebyla obsazena. Teprve na počátku 18. století se situace stabilizovala a postupně zlepšovala.

Náboženské řády v Českých zemích

Hrály významnou úlohu jak v náboženském životě vyšších vrstev, tak i prostých lidí.

Některé katolické řády byly v českých zemích přítomny již od středověku (benediktini, cisterciáci, premonstráti). Před rokem 1420 působilo v Čechách a na Moravě asi 230 klášterů různých řádů.

Bývalý benediktinský klášter v Kladrubech zrušený roku 1785 Josefem II.

V průběhu husitských bouří a následujícího nestabilního období byly mnohé kláštery oslabeny nebo zničeny. Část z nich postupně obnovena, ale na počátku 16. století pouze asi 140 klášterů, z nichž polovina byla v hospodářské i personální krizi a spíše jen přežívala. V průběhu první poloviny 16. století zejména v souvislosti s vypuknutím reformace docházelo k dalšímu omezení jejich činnosti.

Ruiny premonstrátského kláštera Rosa Coeli v Dolních Kounicích

Reformované církve neviděly v řádech žádný smysl a tak především nekatoličtí zeměpáni často řádové kláštery sekularizovali, aby mohli nakládat s jejich majetkem. Mnohé kláštery zanikaly postupně samy bez podpory donátorů a pro nedostatek členů. Ve druhé polovině 16. století po Tridentuském koncilu se začíná situace pomalu zlepšovat.

Tridentský koncil byl reakcí katolické církve na vlnu protestantství první poloviny 16. století.

Schválení 16 dogmatických dekretů představovalo pro katolíky nový impuls k upevnění a šíření katolické víry.

Zasedání Tridentuského koncilu 1545-1549,
1551-1552, 1562-1563

Po porážce stavovského povstání v roce 1620 nastává období rozkvětu katolických řádů u nás. Jen v Čechách bylo v 17. až 18. založeno přes 200 klášterů starých i nově vznikajících řádů, které změnily charakter české krajiny.

Strahovský klášter

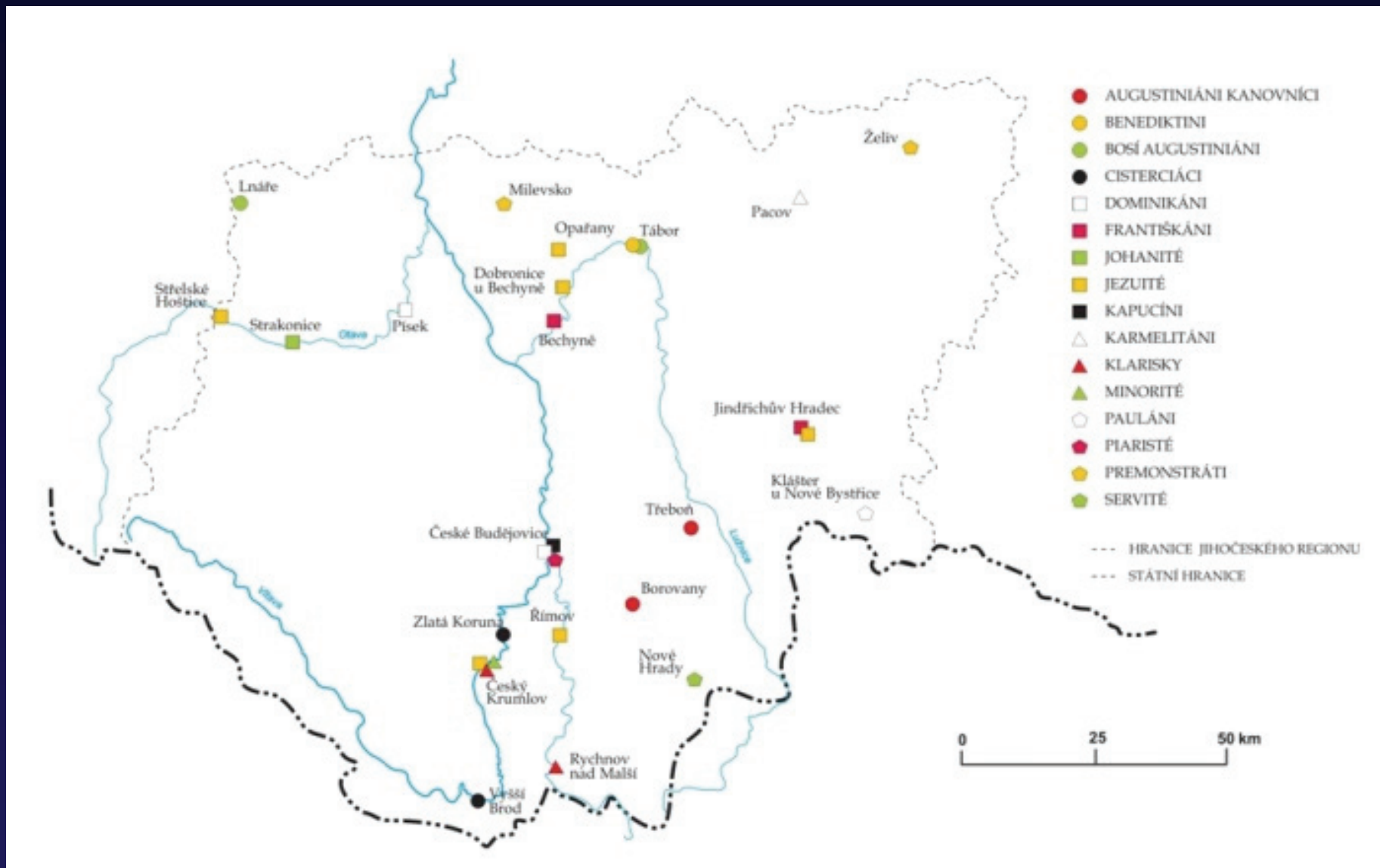
Zbraslavský klášter

Klášter Teplá

Klášter Hradisko

Řeholní domy na jihu Čech v letech 1620–1773

Období rozmachu náboženských řádů trvá až do druhé poloviny 18. století, kdy zejména za vlády Josefa II. dochází k mnoha omezením či rušení klášterů.

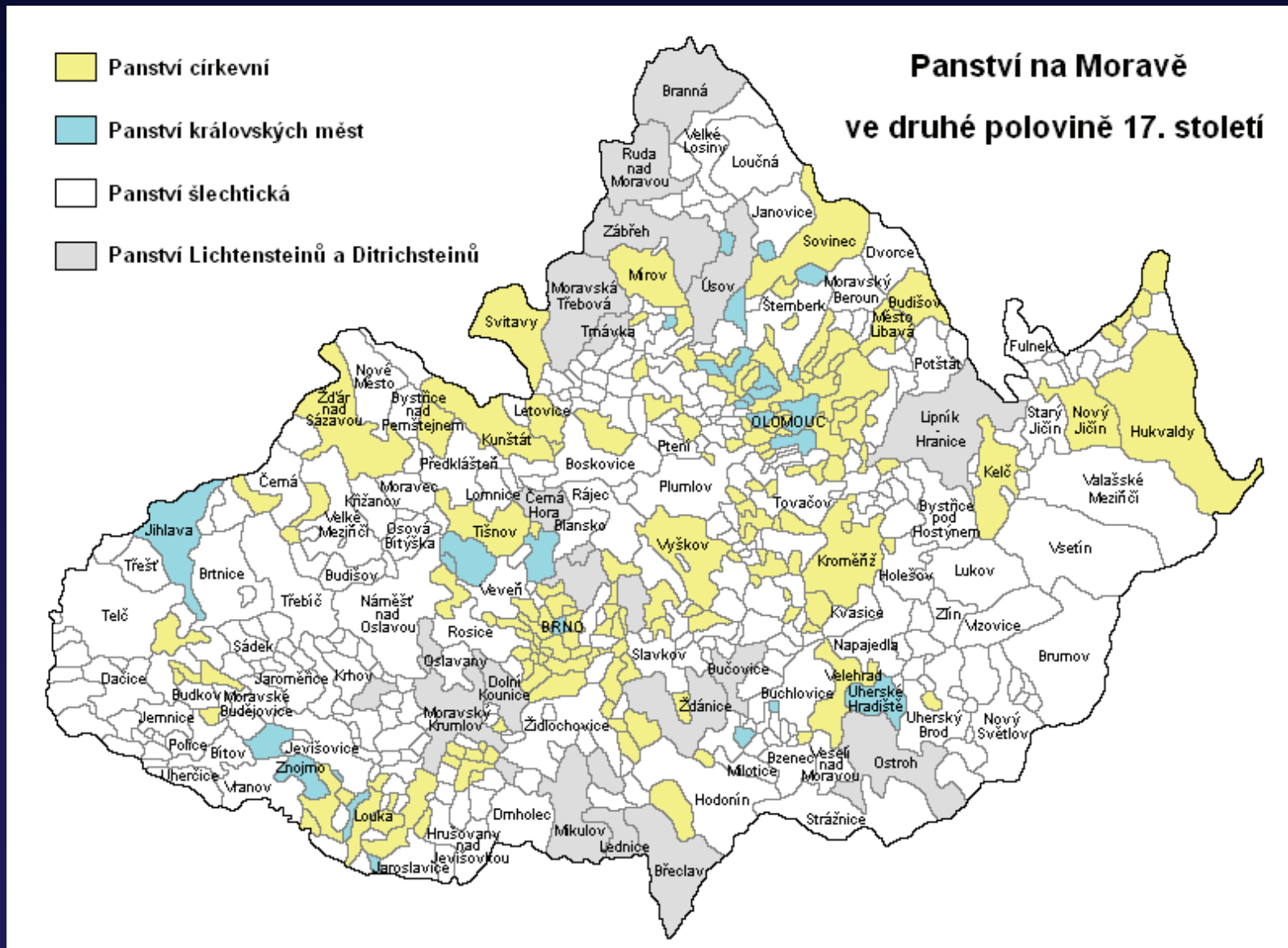
Kláštery, které chtěly přežít, musely změnit způsob života řeholníků, ač měly původně jiné poslání a spiritualitu.

Byla zakázána klauzura, chudoba, řeholní oděv, chórová modlitba, procesí a bohoslužby mimo kostely, či zrušena řada svátků.

Řeholníci museli přijmout buď duchovní správu ve farnostech či u armády, vyučování ve škole nebo pečovatelskou službu v nemocnicích a starobincích.

V důsledku Josefínských reforem pokleslo církevní vlastnictví pozemkového fondu, a to z 10 % na asi 3 %.

Významné řády v pobělohorské době

Obnova a rozkvět starých středověkých řádů – mezi nejvýznamnější v českých zemích patřili benediktini, cisterciáci, premonstráti či františkáni.

Příchod nově vznikajících novověkých řádů – jezuité, kapucíni, karmelitáni, piaristé, voršilky, alžbětinky.

Zejména nové řády byly hlavními nositeli a propagátory myšlenek tridentského koncilu a staly se v českých zemích významnými činiteli politického a kulturního vývoje.

Významná úloha v procesu rekatolizace – misionářská činnost, dočasná správa farních beneficií.

Františkáni (Observanté) – jeden z neúspěšnějších řádů v českých zemích

Předchůdce řádu založen ve 13. století - v základu stejná řehole (sv. Františka) jako minorité a kapucíni – oddělení od minoritů v roce 1517.

Jedná se o žebravý řád - mají žít co nejvěrněji podle evangelia a mají zachovávat chudobu a poslušnost. Nesmějí mít majetek a dotýkat se peněz.

Sv. František káže před papežem Honoriem III.

Sv. František káže ptákům.

První kláštery vznikaly v Čechách a na Moravě po polovině 15. století. V roce 1517 bylo u nás 27 františkánských domů.

V souvislosti s reformací dochází poté k velkému úpadku. V roce 1571 existovalo v českých zemích pouze 17 řeholníků v 5 domech (srovnej dnes 43 členů v 7 domech).

Rozkvět nastává v 17. a první polovině 18. století v souvislosti s rekatolizací. Jsou obnovovány staré kláštery a zakládány nové. V roce 1704 je u nás 31 domů s 1000 řeholníků.

Františkánský klášter v Uherském Hradišti.

Počet františkánů v českých zemích

Rok	Počet domů / členů
1517	27 domů / asi 600 členů
1571	5 domů / 17 členů
1658	? / 600 členů
1704	31 domů / 1000 členů
1790	19 domů / 300 členů

Za josefinských reforem zrušeno pouze 5 františkánských klášterů – v roce 1790 existovalo 19 domů s 300 řeholníků (dnes 43 řeholníků v 7 domech).

Proč byli tak populární a úspěšní?

Nespecializovali se na určitou činnost – všestranné využití (misie, kázání, duchovní správa, nemocnice, vězení atd.).

Výhody pro fundátory – zádušní mše, umístění hrobky do kostela při klášteře, výuka potomků, správa poutních míst – poměrně levný provoz konventů.

Františkánský klášter v Hájků
17 km od Prahy založen 1659.

Františkáni z provincie sv. Václava.

Jezuité (Societas Iesu Továryšstvo Ježíšovo)

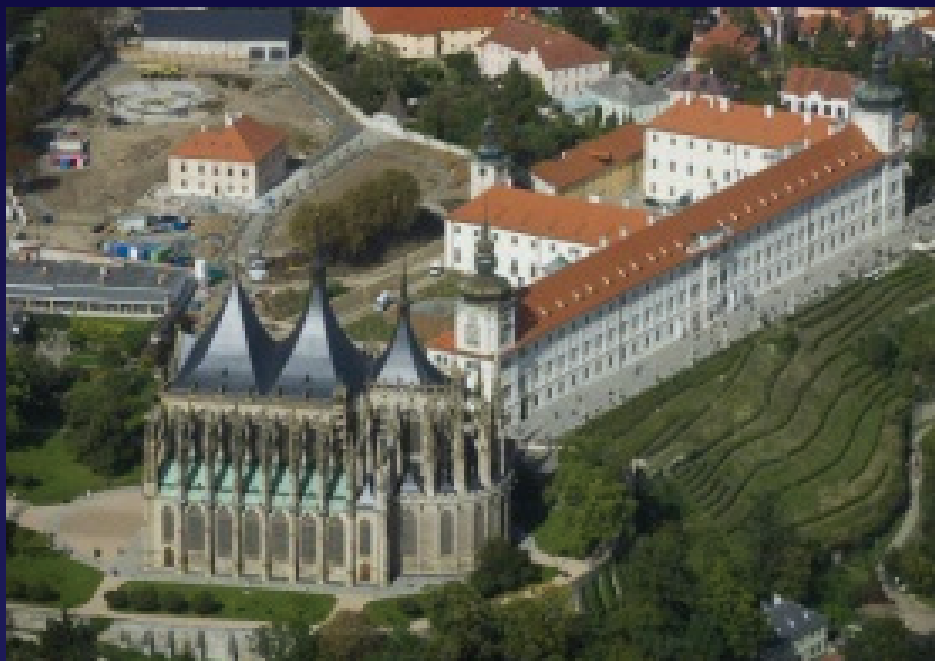
Jeden z nových řádů založený až 16. století. Španělský šlechtic Inigo Lopéz - později Ignác z Loyoly - založil tovaryšstvo Ježíšovo v roce 1534. Do Čech se dostali poprvé 1556 do Prahy. Jedná se o nejznámější a nejrozšířenější řád z období baroka.

Freska *Potvrzení regulí jezuitského řádu* v kostele Panny Marie Sněžné v Olomouci. Představuje Ignáce z Loyoly, jak v roce 1540 přijímá z rukou papeže Pavla III. bulu, jež stvrdila existenci jezuitů jako řádu.

Jedná se o řád řeholních kleriků, který má zejména misijní, pastorační (mše, kázání, udílení svátostí) a vzdělávací poslání.

Řád vhodný k obrodě katolické církve v období rekatolizace – ze své podstaty stvořen k šíření katolické víry všemi možnými způsoby a k upevňování katolické zbožnosti.

Jezuitská kolej v Kutné Hoře

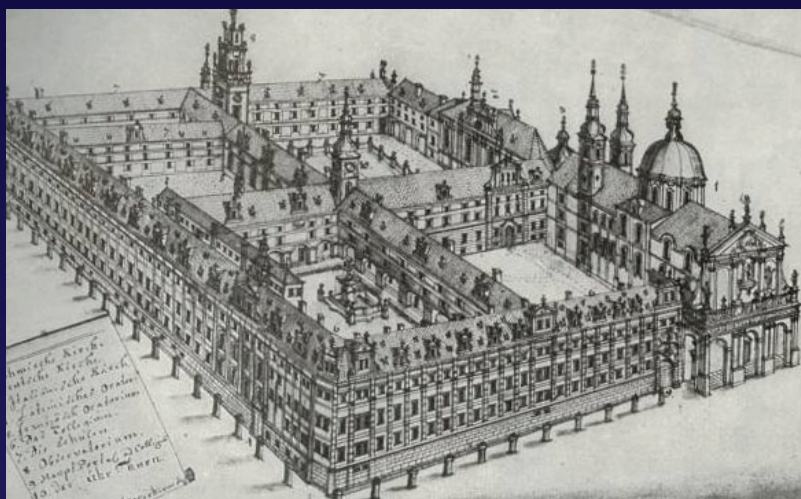

Předávání klíčů kaple v Příbrami Jezuitům z Březnice 1647

Prosluli jako výborní pedagogové. Zajišťovali chod celé sítě škol od gymnázií po vysoké školy (1562 Jezuitská univerzita Praha, 1573 Olomouc).

Původně do škol přijímali i nekatolíky. Třístupňová výuka – nižší studium 5 let (gymnázium) 3 roky filozofická fakulta 4 roky teologická fakulta. Od roku 1622 převzali dříve utrakvistickou Karlovu univerzitu.

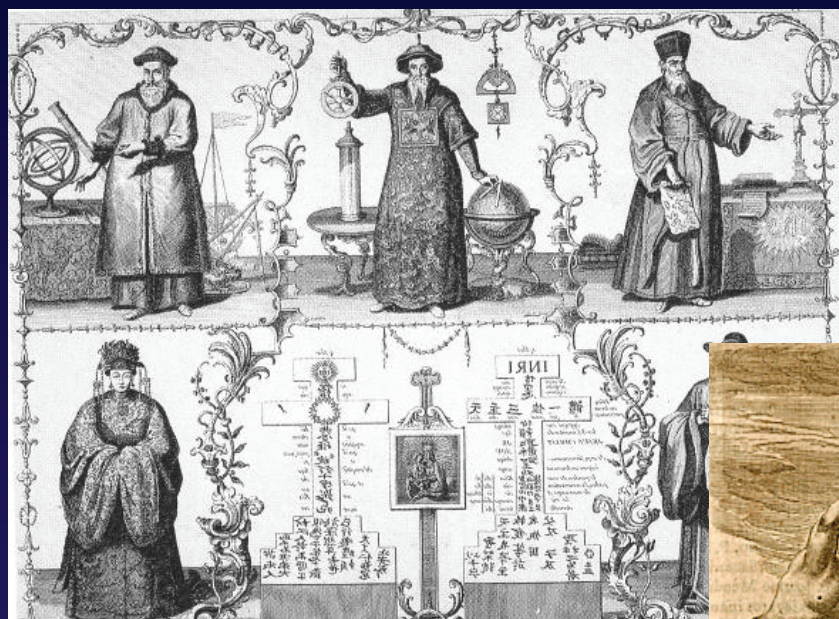
Pražské Klementinum kolem roku 1740

Jezuitská kolej v Olomouci roku 1724

Prosluli také výraznou misijní činností. V letech 1678 až 1773 odjelo na daleké misijní cesty 145 osob české větve jezuitského řádu.

Nejvíce jezuitských misionářů pocházejících z Čech bylo v Mexiku (30), na Filipínách (20), v Paraguayi (30), v Quitu (15) a v Peru a Chile (12), méně v Indii a Číně (9).

Jezuitští misionáři v Číně.

Alegorická mapa misijní činnosti jezuitského řádu z roku 1704.

Krutý osud jezuitských misionářů na misiích mezi americkými indiány.

Joannes Bapt. de Soara, Gabriel Gomez, Petrus de Linarez, Sanctus Saullis, Christoph. Rotundus, Hisp. St. in Florida pro Christi fide trucidati A. 1571. et Per. C. Societ. del. Melch. Knoll f.

Významné postavení udrželi do poloviny 18. století. Poté sílí opozice proti řádu – kritika přílišné kumulace majetku, vzdělávacího monopolu a jejich úsilí o politickou moc.

Tlak moderních byrokratických států na řád (nepodléhali panovníkovi, ale ústředí v Římě). Řád byl v roce 1773 po nátlaku evropských panovníků zrušen papežem Klementem XIV.

Honosná barokní knihovna v pražském Klementinu.

Na počátku 19. století řád obnoven ve skromnější podobě – v české historiografii přelomu 19. a 20. století poté interpretováni jako tmáři a nevlastenci a symbol pobělohorského temna.

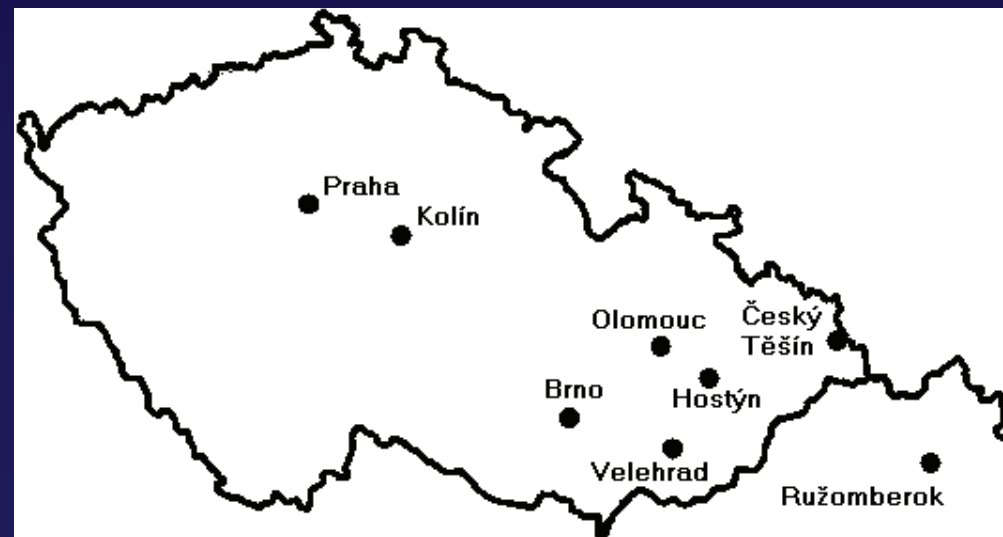
Dnes mají v ČR 57 členů v 7 domech.

Poutní místo Hostýn pod správou Jezuitů.

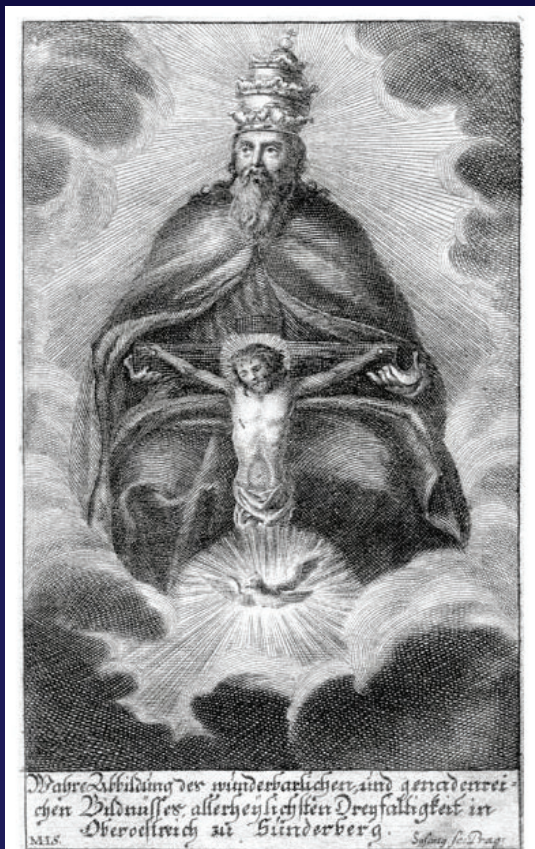
Poutní místo Velehrad je od roku 1990 pod správou Jezuitů.

Místa působení jezuitů v České republice v současnosti.

Barokní kulty svatých

Nekatolická reformovaná náboženství zaměřila své uctívání pouze na Boha a jeho lidské vtělení Krista. Své prosby směřovali přímo k Bohu. Odmítli přímluvnou úlohu Panny Marie a svatých a jejich kultovní uctívání. Na rozdíl od katolické církve bylo pro ně nepřijatelné jejich uctívání skrze sochy a obrazy.

Nejsvětější Trojice (tzv. Trůn milosti), Bůh otec s papežskou tiárou, Kristus na kříži a Duch svatý v tradiční podobě holubice. Rytina z 18. století.

Proto se v českých zemích, které byly většinou protestantské, prosazoval zvýšený zájem o svaté a jejich kultu až koncem 16. století.

V nekatolickém prostředí byly do jisté míry tolerovány pouze kultu zaměřující se přímo na Boha či Krista.

Jednalo se např. o kult Nejsvětější trojice či kult Proměnění páně zaměřený na Kristovo božství.

Barokní kultury svatých

Rozvoj veřejného uctívání svatých u katolíků podpořil zejména dekret z tridentského koncilu, ve kterém je doporučováno biskupům a kněžím poučovat věřící o přímluvách světců v jejich posmrtném životě a o důležitosti jejich vzývání.

Propagovat se má úcta k relikviím a řádné zacházení s milostnými obrazy. Soudobí učenci je považovali za nástroj boží všemohoucnosti – skrze ně mohl Bůh vykonávat zázraky.

Za zázračné byly považovány i kopie – pokud se dotkly originálu. Za předměty veřejného kultu uznány jen prozkoumané obrazy, které dělaly objektivně zázraky (schválené po návrhu zvláštní komise biskupem).

Byl zdůrazněn jejich didaktický význam – měly vzdělávat lid ve víře a přimět jej napodobovat životy svatých.

V českých zemích se nejprve do povědomí většiny obyvatel dostávaly kulty zemských patronů.

Nejvíce uctíváný byl sv. Václav (nejvýznamnější místa kultu v augustiniánském klášteře na Zderaze a ve Staré Boleslavi).

Areál kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi.

Sv. Vojtěch – známé je také jeho birmovací jméno Adalbert (nejvýznamnější místa kultu katedrála sv. Víta, kláštery v Břevnově a Broumově).

Od 11. století byl svatý Vojtěch pokládán za druhého patrona české země po svatém Václavovi, stal se také hlavním patronem polské církve a Uher

Areál Břevnovského kláštera

Areál Broumovského kláštera

Sv. Vojtěch na Václavském náměstí

Sv. Prokop – poustevník, posléze první opat Sázavského kláštera
(nejvýznamnější místa kultu – kostel Všetech Svatých na Pražském hradě,
Sázava)

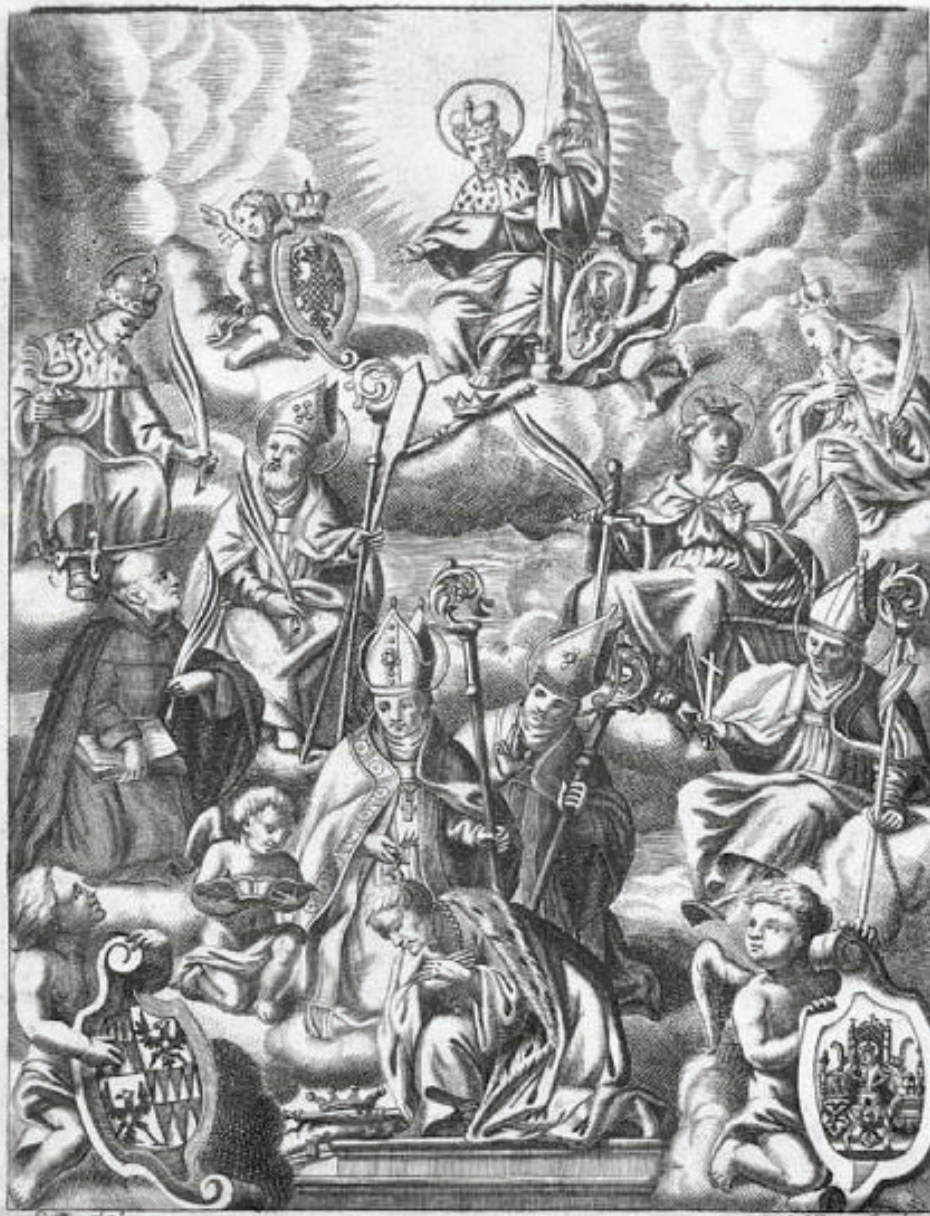

Interiér kostela Všetech Svatých v areálu Pražského hradu. Roku 1588 sem byly přeneseny ostatky svatého Prokopa ze Sázavy.

Méně známí či pouze regionálně uctívání byli např. sv. Cyril a Metoděj, sv. Ludmila, sv. Ivan, sv. Vintíř, bl. Hroznata, bl. Zdislava a další.

Socha věrozvěstů Cyrila a Metoděje na hoře Radhošť.

Zemští patroni spojení s Moravou, rytina z knihy J. Beckovského, Druhý sloup nepohnutelného základu katolického živobytí (1707). Uprostřed nahoře je vyobrazen sv. Václav, na levé straně sv. Vít, Vojtěch, Kristýn (jeden z pěti benediktinských bratří – mučedníků následujících sv. Vojtěcha), na straně pravé sv. Ludmila, Kordula, Prokop, dole sv. Cyril a Metoděj při křtu knížete Svatopluka.

Po porážce stavovského povstání a následné rekatolizaci nastává velký rozmach uctívání kultů svatých. Populární se stávají nejen domácí patroni a svatí, ale celá škála světců a světic z nejrůznějších období vývoje křesťanství.

Svatí představovali v katolické církvi pojítka mezi lidmi a Bohem. Věřící se na ně obraceli jako na prostředníky, kteří svou přímluvou podpoří jejich prosby Bohu. Každý člověk měl svého osobního křestního patrona, k němuž se obracel s každodenními starostmi a zejména ve vypjatých životních situacích.

Světcí a světic disponovali různými ochrannými funkcemi v různých specifických oblastech. Ty často vycházely z jejich legendy a mohly se časově a regionálně měnit. Věřící se na ně obraceli s prosbami v oblasti jejich „kompetence“.

Sv. Roch – ochránce před morem.

Sv. Apollonia – ochránkyně před bolestmi zubů.

Sv. Vavřinec – patron kuchařů, knihovníků a koželuhů.

Sv. Antonín Paduánský – patron pro znovunalezení ztracených věcí.

Sv. Isidor – ochránce zemědělců.

Mariánský kult

Patrně nejrozšířenější barokní kult v českých zemích. Důvody rozšíření byly různorodé. Panna Marie Neposkvrněného početí (Immaculata) patřila k tradičním složkám habsburské rodové zbožnosti. Úctu k P. Marii šířily nové i staré řeholní řády (Jezuité, Servité). Mnoho šlechticů a měšťanů navštívilo slavná mariánská poutní místa a přiváželi kopie milostných obrazů a sošek.

Populární byla i mezi prostým obyvatelstvem – představovala ženský prvek ve výrazně mužsky koncipovaném křesťanství. Populární u žen i z hlediska její mateřské role. Obecně se věřilo, že její mateřství posiluje přímluvnou roli u Krista, která je daleko větší, než u ostatních svatých.

K rozšíření přispívalo i to, že mariánský kult měl mnoho podob a Panna Maria byla uctívána i prostřednictvím mnoha svátků v průběhu roku. Kult se šířil i prostřednictvím církevních bratrstev a také četných církevně uznaných vyobrazení Panny Marie.

Zázračný obraz Panny Marie Pomocné z roku 1717 z poutního kostela ze Skoků na karlovarsku. Nyní umístěn v klášteře v Teplé.

Na základě tohoto obrazu, který způsobuje záhračná uzdravení vzniklo známé úsloví „Panenko skákavá“.

Palladium země české - milostný obraz, kterému čeští katolíci tradičně připisují zvláštní ochrannou moc nad Českými zeměmi. Jedná se o kovový reliéf Madony s dítětem (19x13,5 cm) chovaný ve staroboleslavském poutním chrámu Nanebevzetí Panny Marie.

Panna Maria Svatotomská
Palladium města Brna

Stříbrný oltář s obrazem
P. Marie v kostele sv.
Tomáše v Brně

Stříbrný oltář s obrazem
v bazilice Nanebevzetí Panny
Marie. Na toto místo byl
přenesen v r. 1783 z kaple
kostela sv. Tomáše. V roce 2010
byla dokončena restaurace oltáře

Ohňostroj provedený při oslavách korunovace
milostného obrazu P. Marie Svatotomské v Brně, 1736

Náboženská bratrstva

Období jejich rozmachu souvisí se vzestupem úcty ke svatým a zvýšenou pozorností věnovanou přípravám člověka na smrt a spasení. Byla složena převážně z laiků, ale mezi členy mohli být i duchovní. Existovala už od středověku. V období 15. a první poloviny 16. století dochází k jejich útlumu souvisejícímu s reformací, ale poté nastává období jejich největšího rozmachu v baroku.

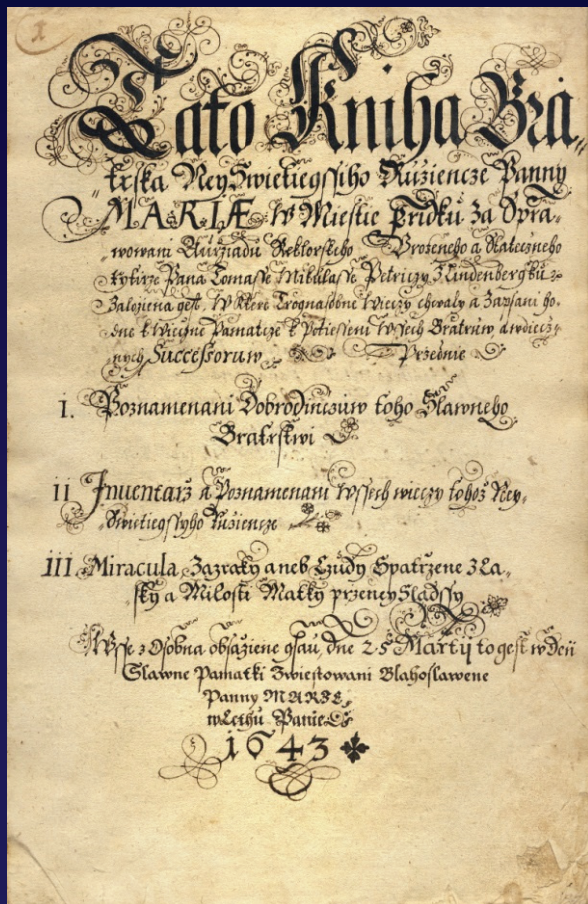

Literátské bratrstvo v Prachaticích.

Obr. 2: Znak bratrstva Neposkvřněného početí Panny Marie a svatého Valentína z Příbora.

Bratrstva vznikala většinou na popud vrchnosti, která bratrstvo fundovala. Asi dvě třetiny jich vzniklo při farách a jedna třetina při klášterech. V českých zemích je doložena existence více než 1400 různých bratrstev. Většina z nich byla zasvěcena Panně Marii (43%), potom různým světcům (31%), Kristovi (19%) a různým smíšeným kultům (7%).

List z knihy bratrstva
Nejsvětějšího růžence Panny
Marie z Frýdku

Kování knihy bratrstva sv. Jana
Nepomuckého v Hrabyni 1736

Členství v bratrstvech bylo dobrovolné a většinou byla určena pro obě pohlaví. Členové se scházeli pod vedením kněze v konkrétním kostele a svou náboženskou činnost zaměřovali zpravidla na nějaký katolický kult, jehož jméno mělo bratrstvo v názvu.

Důvody vstupu do bratrstev byly jak náboženské (vlastní spasení), tak světské (prestiž, společenské kontakty). Hlavním motivem bylo ulehčení boje o spásu duše – podpora modliteb všech členů bratrstva, zádušní mše, 5x ročně odpustky od papeže, řádný pohřeb členů bratrstva.

Kniha škapulířového
bratrstva z Ostravy 1689

Jednou z hlavních složek činnosti bratrstev představovala příprava jejich členů na smrt a posmrtný život. Členové bratrstev měli četné povinnosti – modlitby za mrtvé, účast na pobožnostech, poutích, procesích a svátcích bratrstva. Účast na pohřbu členů. Každý člověk mohl být členem více bratrstev – více povinností s tím souvisejících.

Náboženská bratrstva byla zrušena dvorským dekretem Josefa II. z roku 1783. Osvícenství se snažilo racionalizovat víru a očistit ji od zbytečné pompy. Obrat především k charitě a ne ke smrti – dobročinnost barokní bratrstva nepěstovala.

<i>Kraj</i>	<i>počet lokalit</i>	<i>bratrstva</i>	<i>jezuitské sodality</i>	<i>bratrstva celkem</i>
Brněnský	44	66	3	69
Hradištský	27	33	1	34
Jihlavský	25	35	5	40
Krnovský ¹⁵¹	9	14	3	17
Olomoucký	35	38	2	40
Přerovský	44	52	-	52
Znojemský	27	35	3	38
Součet	211	273	17	290

Počet bratrstev olomoucké diecéze v období jejich zrušení v roce 1783 (podle Mañas 2005).

Lidová zbožnost

Vedle oficiální zbožnosti – zbožnosti panovníka, vrchnosti a kléru – se rozvíjela lidová zbožnost, ve které se snoubily oficiální prvky s různými, zpravidla ještě předkřesťanskými, zvyky a tradicemi.

Nejpočetnější chudé venkovské obyvatelstvo bylo zároveň nejméně poučenou skupinou věřících. Na venkově se udržovaly četné magické a pohanské praktiky. Snahou katolické církve bylo je vymýtit (což se jí nikdy zcela nepodařilo), či v přijatelné podobě folklorizovat a zahrnout je do katolické barokní zbožnosti.

Navzdory této snaze si duchovní i v 18. století neustále stěžovali na neschopnost mnohých věřících rozlišovat mezi pohanstvím a křesťanstvím.

Uctívané předměty

Celá řada hmotných předmětů zaujímala v barokní zbožnosti významné postavení. Některé byly objektem uctívání věřících, jiné byly posvěcené a používaly se v každodenním životě nebo při pobožnostech.

Velmi výrazně se uplatňovaly svaté relikvie. Jednalo se o ostatky svatých, či předměty spojované se životem Krista, Panny Marie a svatých.

V českých zemích se vycházelo ze středověké tradice, zejména z období vlády Karla IV., který byl věhlasným sběratelem relikvií. V pobělohorské době byla zdůrazňována kontinuita katolické zbožnosti v českých zemích, která měla ospravedlnit rekatolizaci.

Ostatkový (korunovační kříž) – nechal zhotovit Karel IV. roku 1354. Obsahuje celou řadu vzácných relikvií -kousek provazu, jímž byl Kristus spoután při bičování, úlomky z jeho trnové koruny, kusy dřeva kříže, část jednoho z hřebů, jimiž byl přibit na kříž, fragmenty houby, kterou byl na kříži naposledy napojen – tato kolekce relikvií Kristova utrpení, jedna z nejvýznamnějších na světě, je v něm umístěna tak, aby byla přístupna pohledu věřících.

Pro věřící mělo uctívání relikvií velký význam. Byly pro ně hmatatelným důkazem existence konkrétních svatých osob a jejich přítomnost zvyšovala náboženské zaujetí. Současně věřili v jejich zázračné vlastnosti.

Ostatky sv. Kalixta v kapli sv. Jiří
v Českém Krumlově 1663

Relikvie sv. Víta, sv. Mořice a sv. Štěpána uložené
v kostele sv. Mořice v Kroměříži

Každodenní život doprovázely posvěcené předměty (devocionálie). Jednalo se o nejrůznější medailky, křížky, svátostky, požehnané růžence, škapulíře, posvěcený vosk a celou řadu dalších předmětů.

Medailka sv. Jan Nepomucký

Posvěcený vosk tzv. Agnusek

Svatá Hora u Příbrami - svátostka ve tvaru srdce kolem roku 1700

Růženec a škapulíř

Jesličky (betlémy) – rozšířily a na přelomu 17. a 18. století – stavěly se o vánocích v kostelích. Za josefínských reforem bylo stavění jesliček v kostelích zakázáno – rozšířila se tak tradice tzv. lidových betlémů, která pokračuje dodnes.

Dřevěný betlém z Mohelnice

Architektonické prvky spojené s náboženskými rituály

Kaple Božího hrobu – napodobeniny ústřední části baziliky Božího hrobu v Jeruzalémě (přestavba z roku 1555 se aplikovala nejčastěji). Počátek jejich šíření v Českých zemích v 30. letech 17. století. Bylo postaveno kolem 30 těchto staveb. Kaple vznikaly zvláště z důvodu posilování snah o šíření katolické víry v jednotlivých oblastech, kde nabývaly významu poutních míst. Za tímto účelem byly často stavěny v blízkosti zemských cest, aby byly dosažitelné co největšímu počtu věřících.

Kaple Božího hrobu u Slaného postavena v roce 1665.

Kaple Božího hrobu v Brně u dominikánského kostela svatého Michaela archanděla v Dominikánské ulici

Přenesení kaple Božího hrobu jako nejsvětější křesťanské svatyně v Jeruzalémě do Evropy bylo vnímáno také jako osvobození kaple z možného nebezpečí, které představovala přítomnost osmanské nadvlády v Jeruzalémě. Hrob se multiplikací osvobodil od nevěřících, a dostal pod kontrolu katolické církve.

Kaple stavěla většinou šlechta ve spolupráci s řeholními řády. Kaple Božího hrobu stavěné v Evropě věřícím nahrazovaly jejich pouť do Svaté země.

Kaple Božího hrobu v Mikulově.

Oslavu Mariánského kultu představoval stavební typ tzv. **Loretánské kaple**. Úcta byla vyjadřována prostřednictvím tzv. „svaté chýše“ jež je v Loretu uctívána jako původní dům Panny Marie přenesený z Nazaretu. V 17. a 18. století vzniklo v českých zemích přes 50 těchto loretánských kaplí.

Loretánská kaple v Rumburku

Loretánská kaple v Brně je součástí minoritského klášterního komplexu. Vlastní „svatá chýše“ byla zaklenuta v roce 1723 a dnes se tak nachází v interiéru budovy.

Svaté schody - symbolizují schodiště v paláci římského místodržitele Piláta Pontského v Jeruzalémě, po kterém opakovaně stoupal Ježíš pro rozsudek smrti. Původní mramorové schody byly podle pověsti ve 4. století přivezeny do Evropy. V roce 1585 je nechal papež Sixtus V. přemístit do samostatně stojící kaple poblíž baziliky sv. Janů na Lateráně v Římě. V průběhu 18. století se začaly v Českých zemích šířit jejich kopie.

Svaté schody v Rumburku 1767.

Svaté schody v klášteře v Králíkách 1710.

Měly přesně stanovený počet stupňů (28) a věřící po nich na znamení úcty a pokání vystupovali pouze klečmo. K sestupu sloužila boční schodiště. Časté bylo vkládání relikvií do schodiště.

Svaté schody v areálu minoritského kláštera v Brně 1723. V 1. schodu jsou ostatky jesliček, v 11. ostatky z Božího hrobu, ve 28. ostatek ze Sv. kříže.

Mezi další architektonické prvky barokní zbožnosti patřily křížové cesty a další drobné sakrální stavby (kapličky, sochy svatých, kříže, boží muka).

Křížová cesta v Jiřetíně pod Jedlovou
1759-1764.

Barokní kamenný kříž
v obci Lidéčko - 1756.

Boží muka u obce Hradištko.

Kaplička u obce Onšovice v jižních Čechách.

Socha sv. Antonína u Olešné.

Poutě a poutníci

Ve středověku poutníci navštěvovali s oblibou především svatyně s ostatky svatých a relikviemi, které byly spojeny s jejich životem. Oblíbená místa poutí byla ve Svaté zemi.

V raném novověku se obrátila pozornost i k zázračným obrazům a sochám. V českých zemích byly poutě utlumeny husitstvím a následnou složitou náboženskou situací. Pozvolné zlepšování situace ve druhé polovině 16. století po Tridentském koncilu – okázalá demonstrace příslušnosti ke katolické církvi. Po porážce stavovského povstání se staly jedním s nenásilných prostředků rekatolizace.

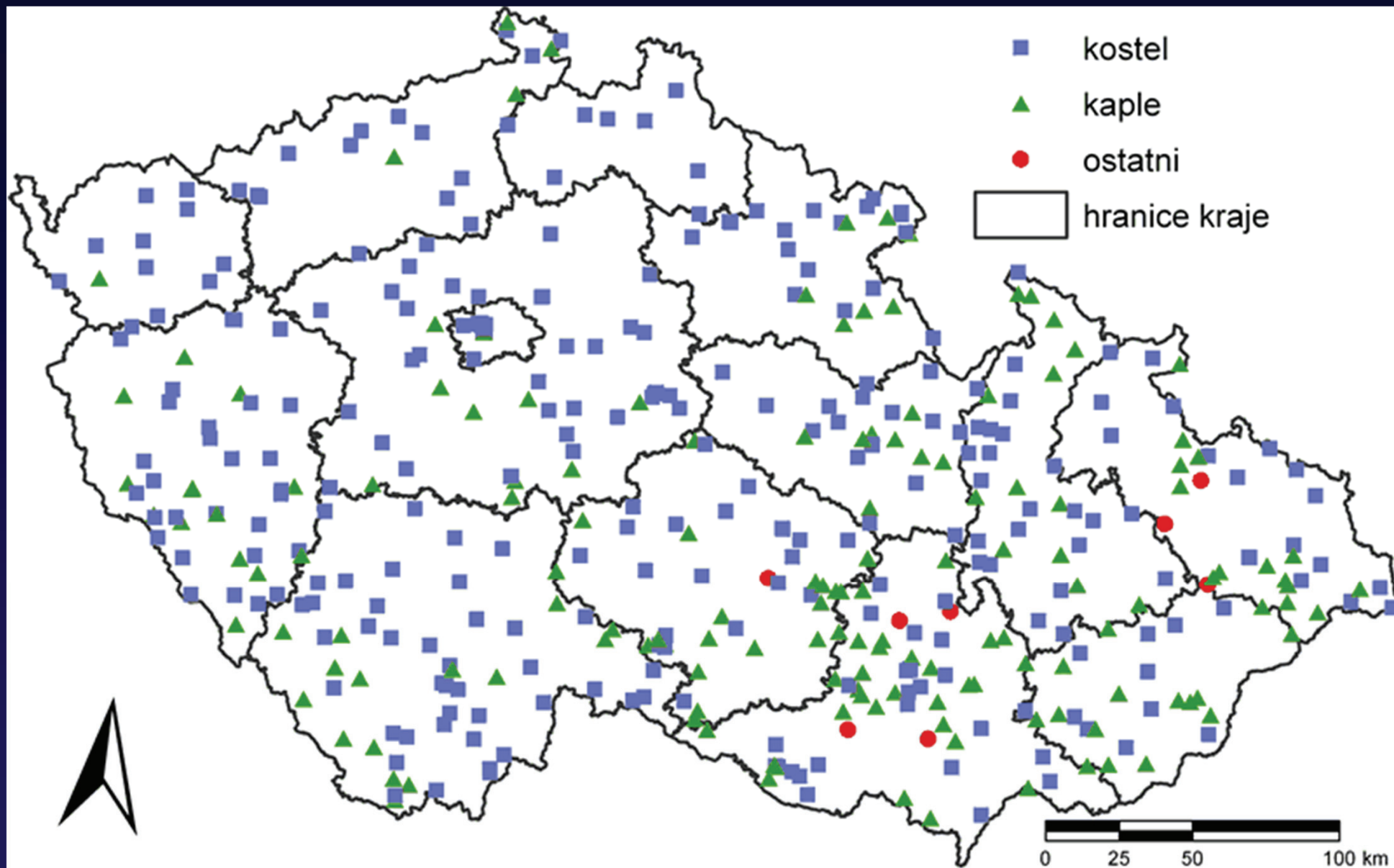
Obliba poutí vzrůstala nejen kvůli podpoře shora v rámci rekatolizace, ale také vzhledem k nejisté době během a po skončení třicetileté války.

Lidé měli pocit neustálého nebezpečí, nejistoty a beznaděje. Na poutích se lidé oprošťovali od každodenního stresu skrze víru v zázraky.

Možnost zásahu shůry poskytovala potřebný pocit naděje. Zvyšovala tak psychickou odolnost lidí vůči nepříznivým životním situacím.

Zbožné procesí směřuje na mariánské poutní místo Kájov -1660.

Mapa s rozmístěním významnějších katolických poutních míst v ČR.

Motivy k návštěvě poutních míst byly různorodé a navzájem se prolínaly. Jednalo se o touhu po vyslyšení konkrétní žádosti, možnost prohloubit osobní zbožnost, získat odpustky za hříchy, či o touhu po nových, výjimečných zážitcích. Roli hrály i místní zvyklosti a ohled na veřejné mínění. Na rozdíl od středověku byl pouze velmi omezen motiv tzv. trestných poutí.

Motivy k účasti na poutích nebyly vždy je bohulibé. Poutní místa byla také vždy tradičním cílem zlodějů, žebráků a prostitutek.

Farář Valentin Jestřábský ve spisu „*Vidění rozličné sedláčka sprostého*“ z roku 1719 napsal:

„Dábel hledí pobožnost lidskou rušiti, a lidi k tomu nabízí, aby někteří šli na pouť z všetečnosti; jiní aby tam dobře pili, jiní aby tam mohli něco ukrásti, neb peníze někomu z kapsy vytáhnouti; někteří snad aby tam příležitost k smilnění neb cizoložství našli. A tak ne jeden z pouti větší břemeno hříchův domů nese, než na pouť nesl.“

Nekatolíci v českých zemích v pobělohorském období

Během první fáze rekatolizace opustilo české země velké množství obyvatel všech sociálních vrstev – podle odhadů až 30%. Během následujícího období třicetileté války mnozí náboženští exulanti stále doufali ve změnu poměrů a krátkodobě se do českých zemí vraceli. Po roce 1648 již nebyla změna situace reálná a tak se větší část z nich natrvalo usadila v různých evropských zemích a menší část se vrátila a konvertovala na katolickou víru.

Zbytky nekatolíků se však v českých zemích udržely po celé období 18. století, zejména mezi venkovskými poddanými. Těchto tajných nekatolíků však postupně ubývalo jak ztráceli kontakt se svou původní vírou (bez přítomnosti kněží a později i náboženských knih). Mnohde tak vznikaly lokální věrouky, které se soustřeďovaly kolem vykladačů víry a měly specifické prvky.